

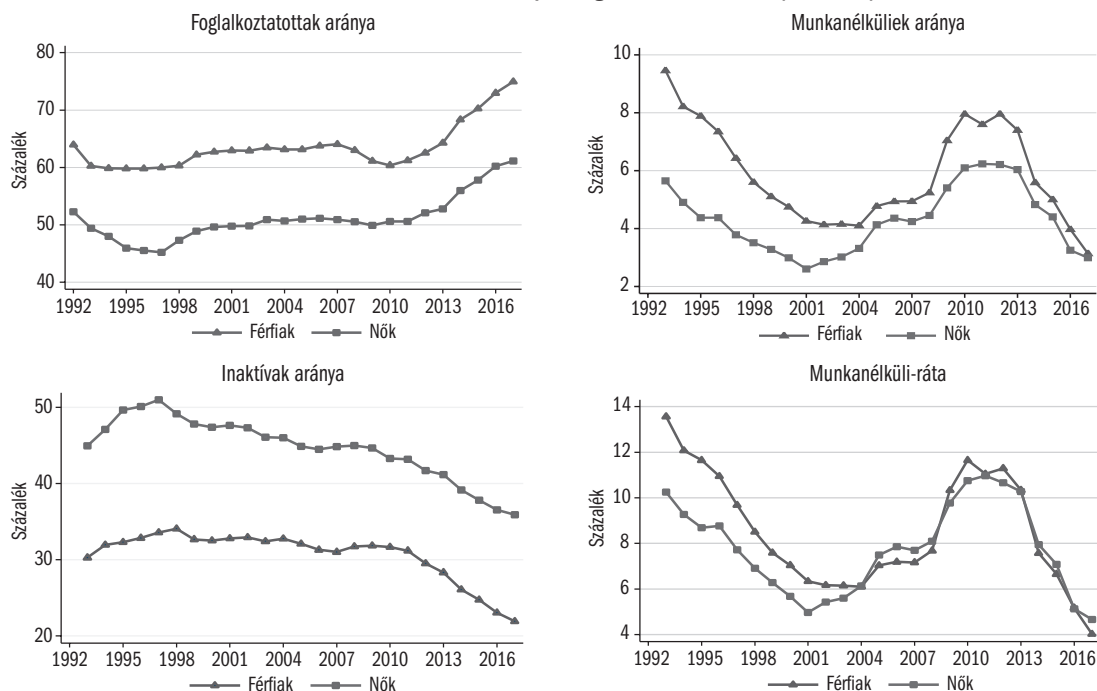
2. NŐK A HAZAI MUNKAERŐPIACON – HISTORIKUS ADATSOROK ÉS TRENDK AZ ELMÚLT TÍZ ÉVBEN

2.1. AKTIVITÁS, FOGLALKOZTATÁS, MUNKANÉLKÜLISÉG ÉS BÉREK

KÖLLŐ JÁNOS

A két nem munkaerőpiaci részvételére vonatkozó legfontosabb idősorokat az 2.1.1. ábrán mutatjuk be, a KSH Munkaerő-felmérésének adatai és fogalmai alapján. Az ábra két felső és bal alsó panelje a foglalkoztatottak, a munkanélküliek és az inaktívak arányát mutatja a 15–64 éves népességben, míg a jobb alsó panel a munkanélküli-rátának (a munkanélküliek aktívakon belüli arányának) az időbeli mozgását ábrázolja.

2.1.1. ábra: A foglalkoztatottak, a munkanélküliek és az inaktívak aránya, valamint a munkanélküli ráta a 15–64 éves férfi és női népességben, 1992–2016 (százalék)

Megjegyzés: Az egyes csoportokat a KSH osztályozása szerint különítettük el.

Foglalkoztatott az a személy, aki a kérdezést megelőző héten legalább egy óra jövedelemtermelő munkát végzett, vagy csak átmenetileg volt távol a meglévő munkahelyétől.

Munkanélküli az, akinek nincs állása, a kérdezést megelőző hónapban aktívan állást keresett, és be tudna lépni egy megtalált munkahelyre.

Az egyes görbék jelölt pontjai a négy negyedéves érték adott évi súlyozatlan átlagát mutatják. A foglalkoztatottakra vonatkozó adat tartalmazza a közmunkásokat és a külföldön dolgozókat.

Forrás: MEF.

A *foglalkoztatási ráta* a transzformációs visszaesést követően emelkedő trendet követett, amit azonban megszakított a pénzügyi és gazdasági világválság, különösen a férfiak esetében, akik nagyobb arányban dolgoztak a versenyszférában, és azon belül néhány, a válságtól különösen erősen érintett ágazatban (például: járműipar, építőipar, szállítás). 2013-ra a foglalkoztatási ráta mindkét nem esetében visszaállt a korábbi trendvonalra, majd gyors növekedésnek indult, amiben azonban jelentős szerepet játszott a közmunka tömegessé válása, a külföldi foglalkoztatás bővülése, valamint az itthon élő munkavállalási korú népesség (a foglalkoztatási ráta nevezőjében szereplő populáció) zsugorodása. Ezeknek a komponenseknek a hosszú táv hozzájárulását mutatja be az 2.1.1. táblázat 2000 és 2017 között.

2.1.1. táblázat: A közmunka, a külföldi munkavállalás és a népességsökkenés hozzájárulása a foglalkoztatási ráta növekedéséhez 2000 és 2017 első negyedéve között

	Foglalkoztatási ráta	Foglalkoztatás köz munkával és külföldi munkavállalással együtt	Foglalkoztatás köz- munka és külföldi munkavállalás nélkül	Foglalkoztatottak hazai, valódi munkahelyeken az összes foglalkoztatott arányában	15–64 éves, itthon élő népesség
	(százalék)	(ezer fő)	(ezer fő)	(százalék)	(ezer fő)
Férfiak					
2000	61,7	2057	2037	99,0	3334
2017	73,7	2352	2174	92,4	3188
Változás (logaritmuspont)	0,178	0,134	0,065	-0,068	-0,045
Nők					
2000	49,2	1722	1713	99,4	3500
2017	60,5	1970	1836	93,1	3253
Változás (logaritmuspont)	0,207	0,134	0,069	-0,065	-0,073

Forrás: MEF 2000. és 2017. első negyedévi hullámok.

A foglalkoztatási ráta (e) a foglalkoztatás (E) és a munkavállalási korú népesség (N) hányadosa ($e = E/N$). A foglalkoztatás $(1 - a)$ -ad részét a hazai, valódi munkahelyek, a -ad részét a közmunka és a külföldi foglalkoztatás adják. A közmunka és külföldi munkavállalás nélkül számított „hazai, piaci” foglalkoztatás: $E_k = (1 - a)E$. A fenti fogalmakkal operálva a foglalkoztatási ráta az (1) formulával írható fel, valamilyen bázis- (0 felső index) és tárgyidőszakban (1 felső index). A számításban bázisidőszaknak 2000 első negyedévé-t választjuk (ekkortól érhetők el a közfoglalkoztatásra és a külföldi munkavállalásra vonatkozó adatok), a tárgyidőszakot pedig 2017 első negyedéve képviseli. A definíciókból adódik a (2) egyenlet, amely a hazai, piaci foglalkoztatásban, a közmunka és a külföldi munkavállalás együttes súlyában, valamint a népesség nagyságában végbement (logaritmus skálán mért) változások hozzájárulását számszerűsíti.

$$e^1 = \frac{E^1}{N^1} = \frac{E_k^1 / (1 - a^1)}{N^1} \quad \text{és} \quad e^0 = \frac{E^0}{N^0} = \frac{E_k^0 / (1 - a^0)}{N^0} \quad (1)$$

$$\Delta \ln e = \Delta \ln E_k - \Delta \ln(1 - a) - \Delta \ln N \quad (2)$$

Látható, hogy a három megkülönböztetett komponens nagyjából azonos mértékben járult hozzá a foglalkoztatási ráta növekedéséhez az ezredforduló óta. A férfiak és nők között csak a népességsökkenés – alapvetően a munkavállalási korú népességből való kiöregedés – hozzájárulásában mutatkozik említésre méltó különbség.

Visszatérve az 21.1. ábrához: a jobb felső panelben látható, hogy a transzformációs visszaesés mélypontján a munkavállalási korú férfiak 8–10 százaléka számított aktívan állást kereső *munkanélkülinek*. A nőknél ez az arány lényegesen alacsonyabb: 4–6 százalékos volt. A különbség a 2008–2010-es válság éveit leszámítva folyamatosan csökkent, és mára lényegében meg is szűnt: a munkanélküliek aránya 2017-ben mindkét nem esetében 3 százalékra csökkent.

Az *inaktív* aránya a kilencvenes évek végéig mindkét nemnél emelkedett: ekkor a munkavállalási korú férfiaknak az egyharmada, a nőknek pedig a fele sem nem dolgozott, sem állást nem keresett. A nyugdíjkorhatár fokozatos emelése, a rokkantnyugdíjazást nehezítő, a gyēs–gyed melletti munkavégzést ugyanakkor támogató szabályok, valamint a regisztrált munkanélkülieket álláskeresésre ösztönző gyakorlat együttesen jelentős mértékben csökkentették az inaktivitást, mindkét nemnél, bár a férfiaknál valamivel erősebben. 2017-ben a munkavállalási korú férfiaknak már csak kevesebb mint az egynegyede, a nőknek pedig nem sokkal több, mint az egyharmada számított inaktívnak a KSH mérése szerint (2.1.1. ábra, bal alsó panel).

Hangsúlyozandó, hogy ezekben a mérésekben a nappali tagozatos tanulók és főiskolai-egyetemi hallgatók nagy többsége inaktívnak számít. 2017 első negyedében a munkavállalási korú „inaktív” férfiak 46 százaléka, a nők 28 százaléka valójában tanult. A nem dolgozó, állást sem kereső és nem is tanuló inaktív aránya ekkor a férfiaknál „csupán” 14 százalékra, a nőknél 28 százalékra (a gyermekgondozási segélyben részesülőket leszámítva 23 százalékra) rúgott.

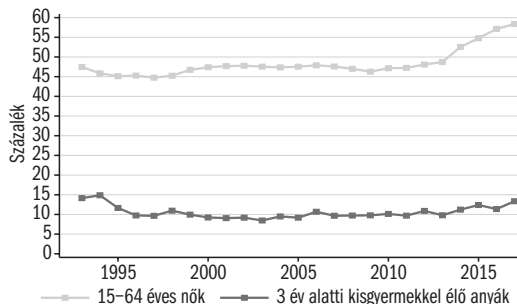
Az 2.1.1. ábra jobb alsó panelje a leggyakrabban használt munkaerőpiaci jelzőszám, a *munkanélküli-ráta* időbeli alakulását mutatja. A ráta (u) a munkanélküliek arányát mutatja az aktívak százalékában, amely utóbbi csoport foglalkoztatottakból (E) és munkanélküliekből (U) áll, azaz $u = U/(E + U)$. Ebben a mutatóban 2004 óta lényegében nem mutatkozik érdemi különbség a férfiak és nők között. A női munkanélküli-rátát a férfiakéhoz képest növeli és csökkenti is, hogy a nők körében kevesebb a munkanélküli, és egyértelműen növeli, hogy kevesebb a foglalkoztatott. A ráták egyenlősége mögött az alkotó elemekben meglévő egyenlőtlenségek húzódnak meg.

A 2.1.2. ábra a női foglalkoztatás néhány sajátosságára hívja fel a figyelmet. Ismert, és a Közelkép további fejezeteiben részletesen vizsgált sajátosság a kisgyermekes anyák nemzetközi összehasonlításban kirívóan alacsony foglalkoztatása. A három évesnél kisebb gyereket (is) nevelő nők foglalkoztatási rátája

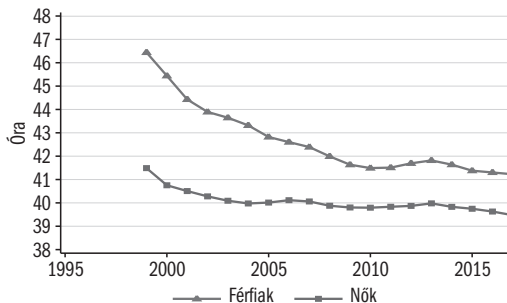
a kilencvenes évek közepe óta 10 százalék körül alakult, és a gyes, majd a gyed melletti munkavégzést lehetővé tevő szabályozás hatására is alig emelkedett.

2.1.2. ábra: A férfi és női foglalkoztatás néhány sajátossága

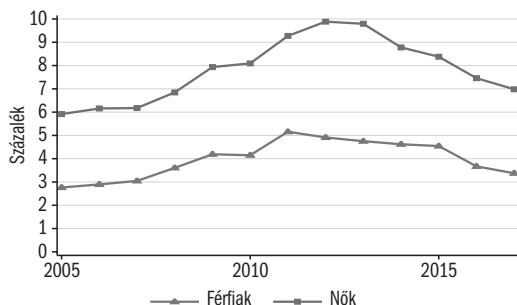
A kisgyermekes anyák és a 15-64 éves nők foglalkoztatási rátája, 1993-2017

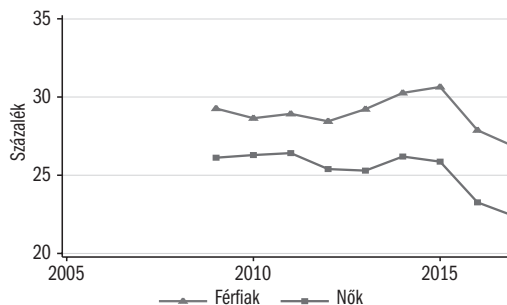
A keresett munka heti óraszám, 1999-2017

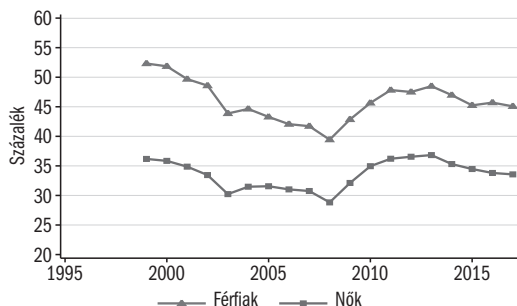
Foglalkoztatás részmunkaidőben, 2005-2017

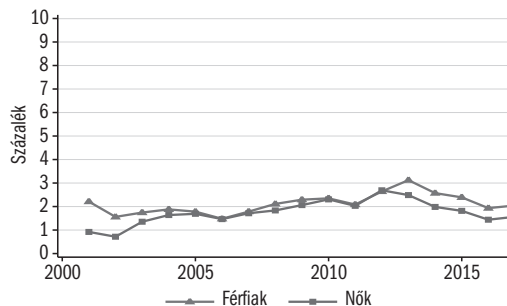
Foglalkoztatás több műszakban, 1999-2017

Szombat-vasárnapi munkavégzés, 1999-2017

Táv munka, 2001-2017

Megjegyzés: Kisgyermekes anya, akinek van háromévesnél fiatalabb gyereke. Szombat-vasárnapi munka: legalább alkalmilag. A megfigyelt időszakokat az adatok elérhetősége korlátozza.

Forrás: MEF.

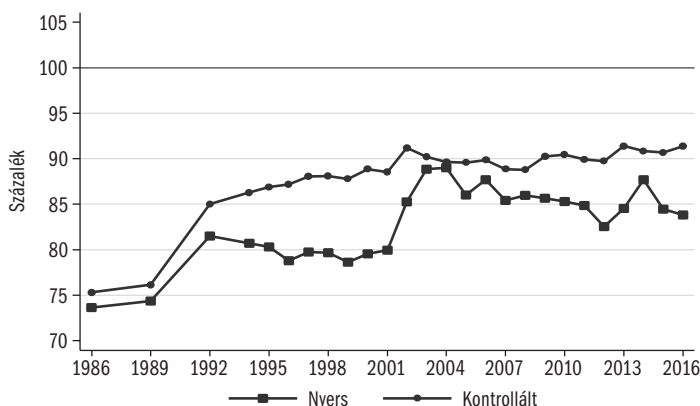
A nők nagy többsége teljes munkaidős állást keres: a keresett munka átlagos heti óraszám megközelíti a heti 40 órát, és ma csupán másfél órával marad el

a férfiaknál mért értéktől. Ennek ellenére, a részmunkaidőben foglalkoztatott nők aránya kétszerese a férfiakénak (2017-ben 7, illetve 3,2 százalék). A munkavállalás további korlátait jelzi, hogy a nőknek sokkal kisebb része dolgozik több műszakban (2017-ben 26, illetve 36 százalék), vagy a hét végén (2017-ben, legalább alkalmilag 34, illetve 45 százalék). A hosszabb munkaidőben, az otthonról távol történő munkavégzés nyilvánvaló nehézségei ellenére a távmunkában dolgozók aránya még ma sem haladja meg a 2 százalékot, és valamivel *alacsonyabb* a nőknél, mint a férfiaknál.

Feltűnő, hogy a megvizsgált 15–25 éves időszakokban milyen kis mértékben változtak a nemek – vagy a kisgyermeket nevelő, illetve nem nevelő nők – közötti különbségek. Egyedül a keresett munka óraszám tekintetében látunk közeledést a férfiak és nők adatai között – más esetekben a görbék párhuzamosan futnak.

A nők *kereseti hátrányának* alakulását a 2.1.3. ábra mutatja be, a Bértarifa-felvétel adatai alapján, 1986 és 2016 között. 1986-ban a nők a férfiak bérének 75 százalékánál is kevesebbet kerestek átlagosan. A nyers különbség folyamatosan csökkent 2001-ig, és különösképpen 2002–2004-ben, a választásokat megelőző és követő bőkezű osztogatások időszakában. Ezt követően a nők lemaradása nőni kezdett, és 2007 után 15 százalék körüli szinten állapodott meg.

2.1.3. ábra: A nők keresete a férfiakhoz viszonyítva, 1986–2016 (százalék)

Kereset: május havi bruttó kereset az előző évi nem rendszeres jövedelem 1/12 részének hozzáadásával és a május havi nem rendszeres kereset levonásával.

Nyers: a nők keresete a férfiak keresetét 100-nak véve.

Kontrollált: a nők keresete a férfiakhoz viszonyítva, azonos munkaerőpiaci tapasztalat, iskolázottság és szektor esetén.

A különbséget olyan regressziós egyenlettel számítottuk, amelynek függő változója a kereset logaritmus, független változói a nem, a munkaerőpiaci tapasztalat, annak négyzete, az iskolában töltött évek becsült száma és egy versenyszféra kétértékű változó. A nemre kapott b paraméter helyett a százalékos értéket (e^b) közöljük.

A paraméterek mindegyike szignifikáns 0,01 szinten, a konfidencia-intervallumok olyan szűkek, hogy nem lennének láthatók az ábrán.

Forrás: Bértarifa-felvételek, 1986, 1989, 1992, 1994–2016.

Az ábrán látható *kontrollált* görbe azonos munkaerőpiaci tapasztalat, iskolázottság és szektor (versenyszféra *versus* közszféra) esetében mutatja a nők becsült kereseti lemaradását. A számítás módjáról lásd a 2.1.3. *ábra* jegyzetét! Az így értelmezett különbség 2001-ig csökkent, majd 10 százalékpontos szinten stabilizálódott. Ennek a sajátos dinamikának, valamint a nyers és a legalapvetőbb jellemzőkre kontrollált mértékek közötti különbségnek a megértéséhez a közszféra és a versenyszféra közötti bérkülönbségnek, valamint a szektorokon belüli férfi–női különbségnek az alakulása adja a kulcsot. A férfiak és nők közötti kereseti különbség alakulásában ugyanis kitüntetett szerepet játszik, hogy a) a közszféra súlya sokkal nagyobb a nők, mint a férfiak foglalkoztatásában, b) a közszféra versenyszférához viszonyított bérszintje Magyarországon szélsőséges mértékben hullámzott az elmúlt harminc évben, c) a nők kereseti hátránya 1992 után eltérő mértékű volt a közszférán és a versenyszférán *belül*, és időben is másképpen alakult. Ezeknek a tényezőknek az időbeli alakulásáról az 2.1.4. *ábra* nyújt áttekintést.

Az ábra bal felső panelje rámutat, hogy a közszféra súlya a nők foglalkoztatásában sokkal nagyobb, mint a férfiakéban, és időben szinte folyamatosan növekedett, valamivel kevesebb, mint 40 százalékról közel 50 százalékra. A férfiak esetében az arány a rendszerváltás előtti 30 százalékról alig 12 százalékra esett, és napjainkban (az 1992 utáni folyamatos növekedés ellenére) sem haladja meg lényegesen a 20 százalékot.

Ennek a diszparitásnak nem lenne különösebb jelentősége, ha a közszféra versenyszférához viszonyított kereseti szintje nem hullámzott volna szélsőséges mértékben az elmúlt harminc évben. Mint az ábra jobb felső panelje mutatja, a közszférában dolgozók rendszerváltás előtti, nagyjából 10 százalékos kereseti hátránya előbb 30 százalékosra nőtt, majd a 2001–2002-es minimálbér-emeléseknek, valamint a 2002-es választások előtti és utáni bőkezű osztogatásoknak köszönhetően 1–2 százalékosra csökkent, hogy aztán a lemaradás – folyamatosan súlyosbodva – mára már a 40 százalékot is meghaladja. Ezek a hullámzások értelemszerűen erősen befolyásolták az átlagos nőnek az átlagos férfihez viszonyított kereseti pozícióját.

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a nők kereseti hátránya eltérő mértékű volt – és maradt – a gazdaság két nagy szektorán *belül*. A bal alsó panel görbéi azt jelzik, hogy a versenyszférában a nők kereseti lemaradása (azonos életkor és iskolázottság esetén) közel 30 százalékról 15 százalékra mérséklődött a rendszerváltás éveiben, ezt követően azonban a helyzetük nem javult tovább, sőt az ezredforduló után még romlott is.

A lemaradás *mértéke* függ attól, hogy milyen vállalati körön belül mérjük a két nem béreit. A Bértarifa-felvétel 1995-ig csak a 20 fő vagy nagyobb cégekre terjedt ki. A mérethatár ekkor 10 főre, 2000-ben pedig 5 főre csökkent. A ledolgozott órák számában mutatkozó, nemek szerinti eltérésnek is egyre nagyobb jelentősége lett az ezredforduló után: ennek a hatását 1999-től kezd-

ve tudjuk mérni. Látható, hogy a nők lemaradása a 20 főnél nagyobb, közepes és nagyvállalatok körében a legsúlyosabb, ma 17 százalék körüli, míg az 5 főnél nagyobb cégek teljes sokaságában, a munkaidőre is kontrollálva csak 12 százalék körüli.

2.1.4. ábra: A közsféra jelentősége a nők foglalkoztatásának és keresetének alakulásában, 1986–2016

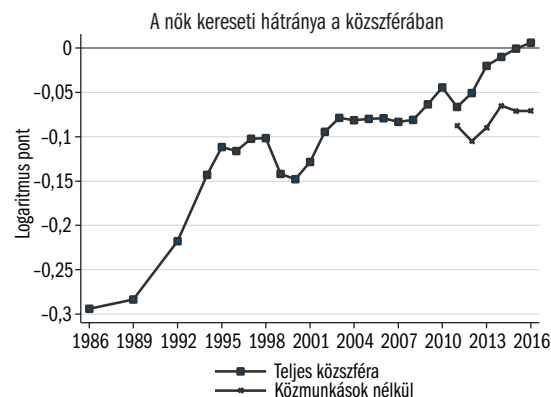
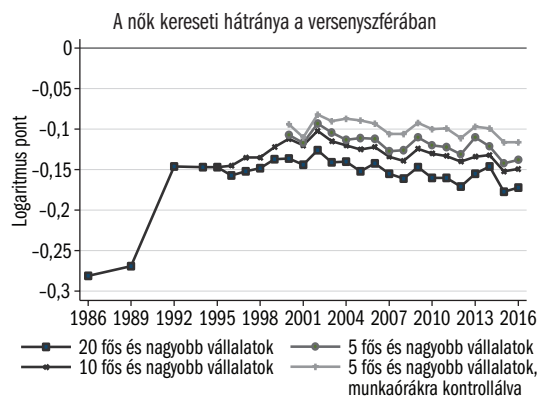

A felvételen közsférában dolgozónak 1992 előtt a költségvetési intézményeknél dolgozók, 1992 után a köztisztviselők, közalkalmazottak, bírák, ügyészek és közfoglalkoztatottak minősülnek.

Minta: közsféra és 20 fős vagy nagyobb vállalatok.

A görbe a közsférában dolgozók kereseti hátrányát mutatja a versenyszférához képest, azonos életkorú és iskolázottságú munkavállalók összehasonlításával, logaritmus pontban mérve.

Megjegyzés: A görbék a nők kereseti hátrányát mutatják azonos életkorú és iskolázottságú munkavállalók összehasonlításával, logaritmus pontban mérve, a megfelelő sokaságokban.

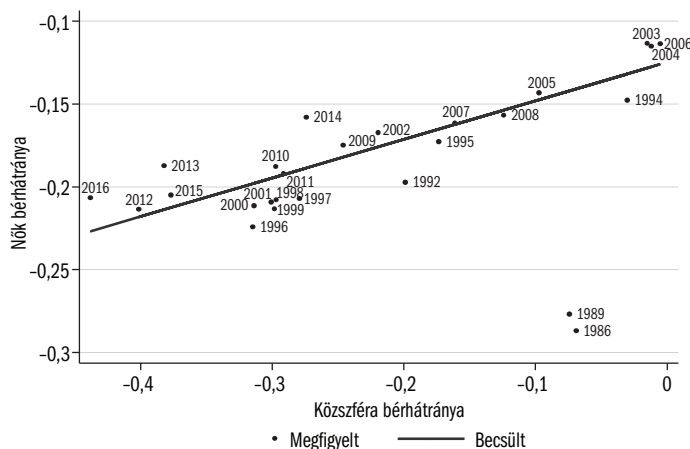
Forrás: *Bértarifa-felvételek*, 1986, 1989, 1992, 1994–2016.

Míg a versenyszférában az ezredforduló után az azonos életkorú és iskolázottságú férfiak és nők közötti kereseti különbség a 10–15 százalékos sávban mozgott, a közsférában 1986 óta (kisebb megtorpanásokkal) folyamatosan csökkent, és mára teljesen eltűnt – amennyiben a közfoglalkoztatást is a közsféra részének tekintjük (jobb alsó panel). Szerencsére, 2011 után a Bértarifa-felvételen már megkülönböztethetők a közmunkások. Ha csak a valódi

állások körén belül mérünk, a nők lemaradása még ma is 6–7 százalékosnak mutatkozik, ami sokkal kisebb az induló értéknél, és nagyjából csak fele a versenyszférában mért értéknek – de nem nulla.

A 2.1.5. ábra érzékelteti a közsféra kereseti ingadozásainak a nők helyzetére gyakorolt hatását. Az ábra vízszintes tengelyén azt mérjük, mennyivel keresetek kevesebbet a közsféra dolgozói, a nemek közötti különbségtétel nélkül, azonos munkapiaci tapasztalat és iskolázottság esetén. A függőleges tengelyen a nők „általános” kereseti hátrányát mérjük, a szektorok közötti különbségtétel nélkül, azonos munkapiaci tapasztalat és iskolázottság esetén.

2.1.5. ábra: A nők bérhátránya és a közsféra bérhátránya, 1986–2016

Minta: közsféra és 20 fős vagy nagyobb vállalatok. A görbe a nők, illetve a közsféra kereseti hátrányát mutatja azonos életkorú és iskolázottságú munkavállalók összehasonlításával, logaritmuspontban mérve.

A nőkre vonatkozó egyenlet magyarázó változói: nem, munkapiaci tapasztalat és négyzete, iskolai évek száma.

A közsférára vonatkozó egyenlet magyarázó változói: közsféra, munkapiaci tapasztalat és négyzete, iskolai évek száma.

A nők (N) bérhátrányát a közsféra (K) bérhátrányára regresszálva (1992–2016-ban) a kapott összefüggés: $N = 0,23K - 0,12$, $r^2 = 0,77$. N standard hibája 0,03, a t -érték 8,9. A K szórása 0,131, az N szórása 0,043.

Forrás: Bértarifa-felvételek.

Ha a két szféra mérete, valamint a nők szektoron belüli létszámaránya és bérhátránya nem változna, akkor függvényyszerű kapcsolat állna fenn a közsféra relatív bérszintjének és az általános férfi–női keresetkülönbség alakulása között. Mivel a létszámarányok és a szektorokon belüli bérhátrányok is változtak az egyes években, az összefüggés nem függvényyszerű, de 1992 után a pontok egy jól illeszkedő egyenesre rendeződnek: a nők mint teljes munkavállalói csoport helyzete javult, ha nőtt a közsféra bérszintje, és romlott a költségvetési megszorítások periódusaiban.

Nem ennek a triviálisnak mondható kapcsolatnak a *léte* érdemel figyelmet, hanem az *ereje*. Az 1992–2016 közötti pontokra illesztett egyenes meredeksége 0,23, azaz a közsféra relatív bérszintjének egységnyi változása nagyjából egynegyed egységnyi változással járt együtt a nők relatív bérében. A kétféle bérhátránymutató szórását figyelembe véve (lásd az ábra jegyzetét) úgy is fogalmazhatunk, hogy egy szórás egységnyi különbség a költségvetési szféra kereseti lemaradásában 0,7 szórás egységnyi változással járt együtt a nők lemaradásában.

Abban, hogy 2006-ban megállt a nők kereseti pozíciójának javulása, és 2016-ra az átlagos nő helyzete már rosszabb volt, mint 1992-ben, főszerepet játszottak és játszanak a költségvetési szektort sújtó megszorítások, és az, hogy a versenyszférában 2013 után felgyorsuló béremelkedést nem követték (elégséges mértékű) emelések a közalkalmazottak fizetésében.

Mint arra a 2013. évi Munkaerőpiaci tükör egyik tanulmánya (Köllő, 2014) rámutatott, a közsféra relatív kereseti szintjének Magyarországon megfigyelhető szélsőséges hullámzása – és a férfi–női bérkülönbség ebből eredő volatilitása – a legkevésbé sem tekinthető természetesnek. A szektorok közötti kereseti rés ilyen mértékű hullámzására nem volt példa az Európai Unióban a 2008-ban kezdődött pénzügyi és gazdasági válságot megelőzően. Ezt követően is csak Romániában következett be a magyarhoz mérhető előnycsökkenés (Vasile, 2012). A kereseti rés minimális és maximális értéke közötti távolság 1993 és 2000 között – Görögországot és Franciaországot leszámítva – sehol sem haladta meg a 6,5 százalékpontot (Campos–Centeno 2012), miközben Magyarországon 18,2 százalékpontos volt ugyanebben az időszakban és 29,5 százalékpontos a rákövetkező nyolc évben. Tegyük hozzá, hogy Görögországban a közsféra bérelőnye monoton növekedéssel járta be a 12,2 százalékpontos szóródási tartományt, Franciaországban pedig egy –3 és +8 százalékpontos sávban mozgott a kereseti rés. A magyarhoz hasonló mértékű emelkedések és süllyedések – valamint a mélypontokon mért tetemes kereseti hátrány – kivételesnek számítanak a fejlett piacgazdaságok világában.¹

¹ Ugyanakkor Gimpelson–Lukiyanova (2009) a kétezres évek elején igen jelentős (a regressziós becsléseik szerint 26–28 százalékpontos) bérhátrányt mutat ki az orosz közsférában.

Hivatkozások

- CAMPOS, M. M.–CENTENO, M. (2012): Public-private wage gaps in the period prior to the adoption of the Euro: An application based on longitudinal data. Banco de Portugal, WP 1/2012. Lisszabon
- GIMPELSON, V.–LUKIYANOVA, A. (2009) : [Are public sector workers underpaid in Russia? Estimating the public-private wage gap](#). IZA discussion papers, No. 3941.
- KÖLLŐ JÁNOS (2014): [A legfontosabb tények](#). Megjelent: Fazekas Károly–Neumann László (szerk.): Munkaerőpiaci tükör 2013. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet – Országos Foglalkoztatási Közhazsnú Nonprofit Kft. Budapest, 47–58. o.
- VASILE, V. (2012): Continuous flow of public sector reforms in Romania. Megjelent: Vaughan-Whitehead, D. (szerk.): Adjustments in the Public Sector in Europe: Scope, Effects and Policy Issues, ILO, Genf.